



เรื่อง นารายณ์ทรงครุฑ

915.93003
ศ528ร

กรมศิลปากร



เรื่อง นารายณ์ทรงครุฑ

รวบรวม

โดย กรมศิลป์ากร

พิมพ์เป็นที่ระลึก

ในการยกครุฑหน้าบรรณพระอุโบสถ

วัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี

๔ ตุลาคม ๒๕๐๖



~~หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา~~

~~หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก~~

จันทบุรี

เรื่อง นารายณ์ทรงครุฑ

รวบรวม

โดย กรมศิลปากร

พิมพ์เป็นที่ระลึก

ในการยกครุฑหน้าบรรณพระอุโบสถ

วัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี

๔ ตุลาคม ๒๕๐๖



เลขห้อง

๙๒

เลขหมู่ ๙๑๕.๙๓๐๐๓
๙ ๕๒๘ ๕

เลขทะเบียน ๙๓๑ บ. ๑๐๘๕๕

คำนำ

พระอุโบสถวัดเขมาภิรตาราม ตำบลสวนใหญ่
อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี พระอารามหลวงชั้นโท
ราชวรวิหาร สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ใน
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุง-
รัตนโกสินทร์เป็นผู้นิรมลสร้าง สำเร็จเรียบร้อยใน
สมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เป็นศิลปกรรมของไทย อันงดงามวิจิตร ทั้งภายนอก
และภายในตัวพระอุโบสถ อายุประมาณ ๑๕๐ ปี มี
การชำรุดโดยภัยของธรรมชาติ ได้รับการปฏิสังขรณ์
มาเป็นลำดับ นับว่าได้รับการศึกษาศิลปกรรมอันล้ำค่าไว้เป็น
ประวัติศาสตร์ของไทย ยังคงอยู่ตามสภาพเดิมไม่มี
การเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด.

เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ ภาพครุฑ
หน้าบรรณด้านตะวันตกได้ตกลงมา ด้วยความกระเทย
ลมได้พัดทางวัดได้แจ้งกรมศิลปากร ทางกรมศิลปากร

ได้ส่งเจ้าหน้าที่โบราณคดี ไปตรวจและให้คำแนะนำ
 ในการซ่อม และวิธีที่จะยกขึ้นติดตั้งที่เดิม คณะกรรม-
 การวัดเขมาภิรตาราม ได้รวบรวมทุนซ่อมครุฑพร้อม
 ด้วยพระนารายณ์เสร็จแล้ว กำหนดการยกขึ้นวันที่ ๔
 ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เวลา ๘.๓๐ น. ครุฑและพระ
 นารายณ์ เป็นของสำคัญของชาติไทยแผนกหนึ่ง
 พึงเห็นได้เช่นหนึ่งสื่อราชการ ที่ว่าการอำเภอ ตลอด
 ถึงรถพระที่นั่งของสมเด็จพระบรมพิตร ก็มีธงตราครุฑ
 เป็นเครื่องหมาย เมื่อทวยราษฎร์ เห็นรถธงครุฑผ่าน
 ไปในที่ใด แม้แต่ในพระบรมมหาราชวัง ก็พากัน
 ถวายความเคารพ หนึ่งสื่อราชการที่มีตราครุฑ และ
 สถานที่ราชการ มีที่ว่าการอำเภอเป็นต้น เมื่อเห็น
 ตราครุฑติดอยู่ก็มีความสำคัญทางจิตใจ ในทาง
 ราชการบ้านเมือง จึงเห็นว่าควรให้อนุชนในรุ่นหลัง
 ทราบเรื่องครุฑกับชาติไทยไว้บ้าง จึงได้ขอเรื่อง
 ประวัติครุฑ ต่อบริษัทพิมพ์ศิลปากรโดยย่อ ๆ ก็ได้รับ

ความ^๕เพื่อจากอธิบดี รวบรวมจัดส่งให้ นับว่าเป็น
การเหมาะสมอย่างยิ่ง คณะกรรมการ ผู้ร่วมการกุศล
ในการยกครุฑ ขอขอบคุณอธิบดีกรมศิลปากร และ
เจ้าหน้าที่ ที่ได้นำเรื่องราวข้อมาโดยเหมาะสมเป็น
อย่างยิ่ง.

พระเจมาภิมุขธรรม เจ้าอาวาส ประธานกรรมการ
กำนันสวัสดิ์ โชติพานนท์ กรรมการ

นายสด ทองอ่อน ”

นายบ้าย ขนทอง ”

นายแปลก จำปัญญา ”

นายฉวง บุญสมบัติ ”

นายเพิ่ม ลุนทรผลิน ”

นายบำรุง จำปัญญา ”

นายคล้อย อินทร์ทอง ”

นายทวี โชติพานนท์ ”

นายล้วน กุ่มกัญ ”

อาจารย์ใหญ่จินดา ไชรัศมี (ร.ร. กลาโหมอุทิศ)

กรรมการและเลขานุการ

อาจารย์ใหญ่สง่า ตีมาก (ร.ร. วัดเขมาภิรตาราม)

กรรมการและเลขานุการ



ที่ ๓๔๓๐/๒๕๐๖



กรมศิลปากร

๒๕ กันยายน ๒๕๐๖

เรื่อง ประวัตินครุฑเหยียบบนาค พระนารายณ์เหยียบนครุฑ
นมัสการ เจ้าอาวาสวัดเขมาภิรตาราม
อ้างถึง ลิขิตที่ ๑๖/๒๕๐๖ ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๐๖
ตามลิขิตดังกล่าว แจ้งเรื่องครุฑหน้าบันพระอุโบสถ
วัดเขมาภิรตาราม ด้านตะวันตกได้ตกลงมา และกำหนด
จะยกขึ้นใหม่ในวันที่ ๓ ตุลาคมศักราช ซึ่งตรงกับวันออก
พรรษา และทางวัดได้ขอให้กรมศิลปากรช่วยรวบรวม
ประวัติของครุฑเหยียบบนาค พระนารายณ์เหยียบนครุฑ
และเรื่องเกี่ยวกับตราครุฑ เพื่อจัดพิมพ์แจกแก่ผู้ช่วยเหลือ
ในงานนันทนาการ.

กรมศิลปากรได้ให้เจ้าหน้าที่กองวรรณคดี และประ-
วัติศาสตร์รวบรวมประวัติเรื่องราวเหล่านั้นเสร็จแล้ว และ
ได้ส่งมาถวายพร้อมกับหนังสือ ๑ ชุด.

ขอแสดงความด้วยความเคารพ
(นายธนิต อยู่โพธิ์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์.

ประวัติ

ครุฑเหยียบบนาค พระนารายณ์เหยียบบนครุฑ

ในหนังสือเรื่อง “พระเป็นเจ้าของพราหมณ์” พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มีพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับเรื่องพญาครุฑ พญาอนันตนาคราช ไว้ดังต่อไปนี้ คือ :-

พญาครุฑ

พญาครุฑเป็นพาหนะแห่งพระนารายณ์ และมักกล่าวถึงอยู่ด้วยกันเสมอ ๆ เพราะฉะนั้น จึงสมควรที่จะกล่าวถึงกำเนิดและเรื่องราวไว้ในที่นี้พอเป็นสังเขป.

เรื่องทุกกล่าวถึงพญาครุฑนั้น มีกระจัดกระจายอยู่หลายแห่ง แต่ปรากฏในอังกุษฏีล ข้อดีบิลยู เย. วิล กินส์

ได้รวบรวมเรื่องพญาครุฑไว้ในหนังสือ ชื่อ “อินทุมิลล-
โธย” แสดงด้วยเรื่องเทวดาต่าง ๆ ในไสยศาสตร์
ข้าพเจ้าเก็บข้อความจากหนังสือฉบับนี้ จากหนังสืออภิ-
ธานนามในไสยศาสตร์ ของอาจารย์ ยอน เดาสัน อีก
ฉบับ ๑ เลือกสรรที่ใจมาลงไว้ในที่นี้ ฯ

พระกษัตริย์ประชาบดี มีชายาหลายนาง แต่ในที่นี้
จะกล่าวถึงแต่ ๒ นางซึ่งมีนามเนื่องในเรื่องพญาครุฑ คือ
นางวิษตา ๑ นางกัทรุ ๑ เป็นพี่น้องกัน นางวิษตานัน
เป็นมารดาพญาครุฑกับพระอรุณ นางกัทรุเป็นมารดา
แห่งนาคทั้งหลาย ฯ นางทั้งสองนั้นไม่ชอบกัน และลูกต่อ
ลูกก็เป็นอริกันด้วย ฯ สาเหตุที่จะวิวาทกันใหญ่นั้น คือ
๒ นางนั้น เกิดเถียงกันจนถึงเรื่องดีมา ซึ่งผิดชนมาจาก
เกษยรสุมุทรมะอกรังกวอนมฤต ถึงแก่ทำพินนกันว่า ถ้า
ใครแพ้ต้องยอมเป็นทาสี เสนอให้นางวิษตาแพ้ จึงต้อง
เป็นทาสีให้นางกัทรุและนาคผู้เป็นลูกใช้ ฯ ในมหาภารต
มีเรื่องราวพิสดารกล่าวด้วยการที่พญาครุฑได้ช่วยมารดาให้
พ้นจากกรรมกร เนื้อเรื่องเล่าโดยย่อมีอยู่ดังต่อไปนี้

เหล่านาคมีความปรารถนาที่จะกินน้ำอมฤต เพื่อจะได้

ไม่ตาย จึงตั้งข้อสัญญาไว้ว่า ถ้าพญาครุฑไปเอา
 พระจันทร์ ซึ่งมีนามฤตอยู่เป็นบ่อ ๆ นั้น มาให้เป็นค่าไถ่
 จึงจะปล่อยตัวนางวิเนตาให้พ้นจากกรรมกร พญาครุฑ
 รับคำแล้วก็ไปหา มารดา เพื่อขอเสบียงไปกินในกลางทาง
 นางก็สอนว่าให้ไปเที่ยวหากินตามริมฝั่งมหาสมุทร แต่
 กำชับว่าให้ระวังอย่ากินพราหมณ์ ให้กินแต่ผู้ที่ประกอบ
 มิจนาชีพ มีชาวประมงเป็นต้น ๆ พญาครุฑรับคำมารดา
 แล้วก็ลาไป จนถึงที่แห่ง ๑ เป็นหมู่บ้านชาวประมง
 พญาครุฑก็สูดเอาบ้านเรือน ต้นไม้ ปศุสัตว์ มนุษย์ และ
 ของอื่น ๆ ในที่นั้นกินเข้าไปหมด แต่ในหมู่บ้านที่อยู่ทนน
 เผอิญมีพราหมณ์อยู่คน ๑ ซึ่งพอพญาครุฑกลืนเข้าไปแล้ว
 ก็รู้สึกเราร้อนเป็นกำลัง รู้ได้ว่าได้กลืนพราหมณ์เข้าไป
 แล้ว จึงร้องบอกแก่พราหมณ์ว่า ให้ออกมาเสียเถิด
 พราหมณ์ตอบว่ามีภรรยาอยู่คน ๑ เป็นลูกสาวชาวประมง
 ต้องให้นางนั้นออกมาด้วย พราหมณ์จึงจะยอมออกมา
 พญาครุฑก็ยอมตาม ๆ พญาครุฑบินต่อไปจนถึงพระ
 กศยปุตเป็นมิดา ซึ่งเป็นดาวสถิตในนภากาศ พระมิดาก็
 ชี้ทางให้ไปหาอาหารที่ทะเลสาบแห่ง ๑ พญาครุฑไปก็พบ

เต่ากับช้าง กำลังต่อสู้กันอยู่ เต่านั้นตัวยาว ๘๐ โยชน์
 และช้างยาว ๑๖๐ โยชน์ พญาครุฑคืบเต่าด้วยต้น ๑ คืบ
 ช้างอีกต้น ๑ แล้วก็ไปจับบนต้นไม้ต้น ๑ สูง ๘๐๐ โยชน์
 แต่ต้นไม้หนานหนาหนักไม่ไหว กิ่งก้านจะหัก และเผอิญ
 บนคาคบไม้นั้น มีพราหมณ์คนรูปร่างกำลังประชุมกันบูชายัญ
 อยู่หลายพันคน พญาครุฑเกรงว่าพราหมณ์จะเป็นอันตราย
 จึงคาบกิ่งไม้ที่พราหมณ์ประชุมอยู่นั้นด้วยปาก คงถือช้าง
 และเต่าไว้ด้วยต้น และบินไปจนถึงภูเขาแห่ง ๑ ในที่ไกล
 ถิ่นมนุษย์ วางกิ่งไม้ลงโดยดีแล้ว จึงกินเต่าและช้างได้
 โดยสะดวก ฯ ต่อขึ้นไปพญาครุฑได้ข้ามพื้นอันตรายต่าง ๆ
 อีกหลายอย่าง จนในที่สุดจึงไปถึงพระจันทร์นวยพระจันทร์
 ได้แล้ว ก็เอาช้อนตักบีก และบินกลับ ฯ มากลางทาง
 พบพระอินทร์ และทวยเทพซึ่งทราบเหตุว่าพญาครุฑ
 ลักนำอมฤตไปได้ เทวดาก็พากันเข้ารบพญาครุฑเพื่อชิงนำ
 อมฤตคืน แต่พญาครุฑมีฤทธิ์มาก ทำลายวัชระของ
 พระอินทร์เสียได้ แม้แต่พระนารายณ์ก็เอาขำนะพญาครุฑ
 มิได้ แต่พญาครุฑจะหนีพระนารายณ์ก็ไม่พ้นเหมือนกัน
 ในที่สุดจึงตกลงทำสัญญาเป็นไมตรีกัน พระนารายณ์

ประทานพรให้ พญาครุฑไม่ตายและสัญญาว่าจะให้นั่ง ณ
 ที่สูงกว่า ฝ่ายพญาครุฑยอมเป็นพาหนะแห่งพระนารายณ์ ฯ
 เพื่อเหาะขึ้นแล พระนารายณ์จึงทรงครุฑ และส่วนพญาครุฑ
 ก็ได้อยู่ในธงทั้งอนนต์พระนารายณ์ อันเป็นที่นั่งที่สูงกว่า ฯ
 เรื่องนี้ในรามายณะก็มีเหมือนกัน ฯ

พญาครุฑกับพวคนาคนั้น เลยเป็นอริกันไม่มีที่สู้
 และจนชนบุตรหลานก็ยังคงเป็นศัตรูต่อกัน เพราะเหตุ-
 ฉะนั้น พวกพราหมณ์เมื่อกลวง จงออกนามพญาครุฑเพื่อ
 ให้งูกลัว ฯ

ส่วนรูปครุฑนั้น ตามตำหรับว่ามีศีรษะ ปีก และ
 ดันเป็นนก แต่มิได้เป็นคน หน้าสีขาว ปีกสีแดง ตัวเป็น
 ทอง ฯ

พญาครุฑมีชายาชื่ออนันตะ หรือวินายกา มีบุตร
 ชื่อสัมปาดิ (ซึ่งในรามเกียรติ์ของเราเรียก “สัมพาที”)
 กับชดายู (ซึ่งในรามเกียรติ์เรียก “สดายู”)

ส่วนนามแห่งพญาครุฑนั้น มีอยู่เป็นอันมาก แต่
 ที่ใช้อยู่บ่อย ๆ ได้เก็บมารวบรวมไว้ต่อไปนี้ คือ:-

สุบรรณ	- ปีกงาม
ครุฑมัน	- จอมนก
ทักษายะ	- พอใจในความคล่องแคล่ว
ศาลมลิน	- ผู้ยู่ต้นศาลมะลิ (งั่ว)
ตรรกษยะ	- (คำแปลเคลือบคลุม)
วินายก	- ผู้บังคับ (ความขัดข้อง)
ลีตานน	- หน้าขาว
รักตะปักษ	- ปีกแดง
เศวตะโรหิต	- ขาวแดง
สุวรรณกาย	- ตัวทอง
คัคเนศวร	- จอมฟ้า
ชะเคศวร	- จอมนก
นาคานตก	- ทำลายนาค
บันนัคนาศน์	- ฝนบุญ
สรวปาราดิ	- ศัตรูบุญ
อรรคาริ	- อริแห่งบุญ
ตรีศวิน	- ผู้ไปเร็ว
รธายน	- วังเหมือนปรอท

พญาอนันตนาคราช หรือเศษนาค และวาสุกีก็เรียก
เป็นอธิบดีแห่งนาคทั้งหลาย และเป็นใหญ่เหนือแคว้น
บาดาล เป็นบัลลังก์ที่พระนารายบรรทมพักในระหว่าง
สร้างโลก มีศักระพัน ๑ ๗ บางตำหรับก็ว่าพญาเศษนาค
เป็นผู้แบกโลกไว้ และบางแห่งก็ว่ารองบาดาลทั้ง ๗ ชั้น
เมื่อหาวครั้งใดแผ่นดินก็ไหวครั้งนั้น ๗ เมื่อสิ้นกัลป์พันพิช
เป็นเปลวไฟไหม้โลกหมดสิ้น ๗ เมื่อครั้งเทวดากวนเกษียร
สมุทรเพื่อหาน้ำอมฤตนั้น ได้ใช้พญาเศษนาคเป็นเชือก
พันรอบมณฑลครุและชกฏเขานันให้หมุนไป ๗

ในรูปภาพ พญาเศษนาคแต่งกายผ้าสีม่วง สวม
สังวาลขาว มือ ๑ ถือธำมฤต และมือ ๑ ถือธำมั่วขาว ๗
(ที่ถือธำมฤตและธำมั่ว เพราะกล่าวว่าในปางพระกฤษณา
วตาร พญานาคนี้เป็นพระพลเทพ) ๗

ในหนังสือปุราณะต่าง ๆ กล่าวว่า พญาอนันต-
นาคราชเป็นลูกพระกศัยกับนางกัทรุ ๗ บางตำหรับว่า
เป็นพระลักษมณ์ในปางพระรามาวตารและเป็นพระพลเทพ
ในปางพระกฤษณาวตาร ๗

พงพานแห่งพญาอนันตนาคราชนั้น เรียกว่ามณีทวีป

แคว้นชอบาดาล นครหลวงชอโกควดี วงชอมนณภัตติ
ทอชอชอมนณทป มเหสีชอนนัตศรีราชา ฯ

เรื่องราวเกี่ยวกับครุฑ มีปรากฏอยู่ในนิยายและ
วรรณคดีหลายเรื่อง เช่น เรื่องกากี เรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น
ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย นิยมแกะเป็น
รูปครุฑที่หัวเรือ เรียกว่าเรือครุฑ มีหลักฐานอยู่ใน
หนังสือ “ กาพย์เห่เรือ ” ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ (กุ)
ตอนหนึ่งว่า :-

“ เรือครุฑยุคนาคหัว ลือลอมมาพาผันผยอง
พลพายกราบพายทอง ร้องโห่เห่โอ้เห่มา ”

ในวัดวาอารามก็มักจะมีภาพครุฑประดับอยู่ตามหน้า
บันไดสถูปวิหาร เป็นภาพเขียนสีที่วิจิตรงดงาม ก็มีมากใน
หนังสือ “ มุณโณวาทคำฉันท์ ” มีความพรรณนาเกี่ยว
กับครุฑไว้ดังนี้ คือ :-

“ ฟางพันธุฐานบัตร เป็นครุฑอัคราผาย
กรกมุสสุกรกราย จะกระหับเผยอบิน ”

นอกจากนั้นในทางราชการก็มีตราสำหรับใช้ในราชการเป็นรูปครุฑ เรียกกันว่า “ พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ ” ซึ่งทำตราเป็นภาพพระนารายณ์ทรงครุฑ สำหรับประทับครั่งฉนักพระราชสาส์น และหนังสือสัญญานานาชาติ ประเทศ ตรานี้ได้ใช้เรื่อยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยต้น ๆ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และได้วิวัฒนาการมาเป็นตราครุฑในปัจจุบันนี้ ฯ

ในหนังสือ “ สารานุกรมไทย ” ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายถึงพระครุฑพ่าห์ไว้ดังนี้ คือ :-

พระครุฑพ่าห์ พระราชลัญจกรองค์หนึ่งของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน พระราชลัญจกรองค์นี้ เดิมเป็นพระราชลัญจกรประจำชาติและประจำครั้ง ว่าสำหรับฉนักพระราชสาส์นและหนังสือสัญญานานาชาติ (ดูพระราชบัญญัติพระราชลัญจกรรัตนโกสินทรศก ๑๒๒ คำปรารภข้อ ๑) ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำชาติขึ้นองค์หนึ่ง (คราวเดียวกันกับที่

ทรงสร้างพระราชลัญจกรมหาโอองการองค์กลาง) พระ-
 ราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์^๕ ส้มแดงเจ้าฟ้า กรมพระยา
 นริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนทูลเกล้าฯ ถวายตามพระบรม-
 ราชโอองการ เรียกว่าพระครุฑพ่าห์องค์กลาง สำหรับใช้
 ประทับเป็นตราอย่างเดียวกับพระราชลัญจกรมหาโอองการ
 แต่ประทับเบื้องขวาพระราชลัญจกรไอยราพต (ดูพระ
 บัญญัติพระราชลัญจกรรัตนโกสินทรศก ๑๒๒ มาตรา ๒)
 พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำชาติองค์ใหญ่ เป็นรูป
 นารายณ์ทรงครุฑ รูปนอนเป็นวงกลมเรียกกันว่าองค์เดิม
 และมีองค์กลางลายคล้ายกันแต่ย่อมกว่า รูปกลมรี นอก^๕
 ยังมีพระครุฑพ่าห์ประจำครั้งอยู่ ๒ องค์ ใหญ่ ๑ เล็ก ๑
 จะสร้างขึ้นเมื่อไรไม่ปรากฏ.

ต่อมาในรัชกาลเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจุล-
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ตราประทับพระปรมาภิไธยด้วย
 ตราอาร์ม ไม่โปรด ตรัสว่าเป็นฝรั่งไป ควรจะใช้ตราพระ
 ครุฑพ่าห์ประจำตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินอยุธยา โปรดให้
 ส้มแดงเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเขียนถวายใหม่
 และทรงพระราชดำริว่าไม่ควรมีองค์พระนารายณ์ ควรจะ

มีแต่ครุฑจึงจะสมด้วยชื่อพระครุฑพ่าห์ สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์รับพระบรมราชโองการไปเขียน
ทรงพระดำริเห็นว่ารูปครุฑของเดิมเป็นครุฑจับนาค นาคที่
ครุฑจับนั้นเป็นอะไร เป็นอาหารครุฑเท่านั้น ดูตะกลาม
เต็มที จะไปไหนนึกก็ต้องหัวของกินไปด้วย จึงทรงเขียน
ยกนาคออกเสีย มือที่กางอยู่นั้นให้ร่าตามแบบครุฑนารายณ์
ทรงขอเขมรทูลเกล้าฯ ถวายก็ชอบพระราชหฤทัย จึงโปรด
ให้ทำขึ้นใช้ประทับประจำพระปรมาภิไธย ตราดวงน้อย
ที่สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำหรับประทับกำกับ
พระปรมาภิไธยในหนังสือสำคัญทั่วไป (พระราชลัญจกร
องค์เดิมที่มีรูปนารายณ์ทรงครุฑอยู่จริง ๆ ควรจะเรียกว่า
“นารายณ์ทรงครุฑ” เพื่อให้ผิดกันกับพระครุฑพ่าห์องค์
ที่ใช้ประทับกำกับพระปรมาภิไธย)

มาในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้สร้างตราพระครุฑพ่าห์
องค์ใหญ่สำหรับประทับประจำพระปรมาภิไธยในรัชกาลขึ้น
ใหม่ มีลวดลายเอาอย่างพระครุฑพ่าห์องค์ที่สมเด็จพระเจ้า
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเขียนชนทูลเกล้าฯ ถวาย
ตามพระบรมราชโองการในรัชกาลที่ ๕ แต่ที่ขอบมี

หนังสือว่า “พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหา-
 วชิราวุธ” แสดงว่าทรงสร้างพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์
 องค์นี้ เพื่อเปลี่ยนองค์เก่า คราวเปลี่ยนพระนามมีคำว่า
 “รามาธิบดี” นำ (ตราพระารุฑพ่าห์องค์นี้ พระเทวา-
 ภินิมิตต์ (นายเทวาภินิมิตต์) เป็นผู้เขียนทูลเกล้าฯ
 ถวาย)

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ โปรดให้ใช้ตราพระครุฑพ่าห์
 เป็นพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน สำหรับประทับกำกับ
 พระปรมาภิไธยในหนังสือสำคัญทั่วไป (คือ ตราครุฑที่
 ใช้กันอยู่ในบัดนี้) ได้มีพระราชปรารภในการที่เปลี่ยน
 อยู่ในความแห่งพระราชบัญญัติพระราชลัญจกรรัตนโกสิน-
 ทรศก ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) ว่าพระราชลัญจกรประจำ
 แผ่นดิน ซึ่งสำหรับประทับกำกับพระบรมนามาภิไธย
 หนังสือสำคัญต่าง ๆ และพระราชลัญจกรในพระองค์พระ-
 เจ้าแผ่นดิน ต้องสร้างใหม่ทุกคราวที่เปลี่ยนรัชกาล ทรง
 พระราชดำริว่า พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์เป็นพระ-
 ราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน ดึงมาแต่กรุงศรีอยุธยาโบราณ
 ในครั้งนั้นจะต้องเปลี่ยนพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินตามท

เปลี่ยนรัชกาล สมควรจะใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์
เป็นพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน จะได้ไม่ต้องเปลี่ยน-
แปลงใหม่ต่อไป แต่ตามพระราชบัญญัติพระราชลัญจกรซึ่ง
สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงตราไว้แต่วันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก
๑๒๒ (พ. ศ. ๒๔๔๖) นั้น พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์
เดิม สำหรับใช้ประทับเบื้องบนประกาศพระราชบัญญัติ
ต่าง ๆ เมื่อจะใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์เป็นพระราช-
ลัญจกรประจำแผ่นดิน ประทับพระบรมนามาภิไธยก็จะซ้ำ
กันจึงทรงพระราชดำริว่า ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระราชลัญจกรมหาโองการ
องค์กลาง และพระครุฑพ่าห์องค์กลางขึ้นนั้น ก็มีพระราช-
ปรารภจะทรงสร้างพระราชลัญจกรหงส์พินาชน ให้ครบ
พระเป็นเจ้าทั้งสาม แต่ยังหาได้ทรงสร้างขึ้นไม่ ในครั้งนั้นจะ
ใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์เป็นพระราชลัญจกรประจำ
แผ่นดินแล้ว สมควรจะมีพระราชลัญจกรชนิดใหม่แทนที่
ใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์กลางขึ้น จึงทรงพระ
กรุณาโปรดให้สร้างพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ชนิดใหม่

ขนาดเท่าพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินของเดิม เป็นพระ-
 ราชลัญจกรประจำแผ่นดินสืบไป และทรงพระกรุณาโปรด
 ให้สร้างพระราชลัญจกรหงส์พินานสำหรับใช้แทนที่ประทับ
 พระครุฑพ่าห์องค์กลาง ในที่ประทับพระราชลัญจกร
 เบื้องบน ๓ ดวง แต่ในที่ใช้พระราชลัญจกรเบื้องบนแต่
 สองดวงแล้ว ใช้ประทับพระราชลัญจกรมหาโอองการเบื่อง
 ซ้ายประทับพระราชลัญจกรไอยราพตกลางเบื่องขวา ส่วน
 พระราชลัญจกรในพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างขึ้น
 ใหม่เป็นรูปวชิระ.

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ได้เปลี่ยนแปลงรูป และ
 การใช้มาโดยลำดับ เดิมมีลายเป็นพระนารายณ์ทรงครุฑ
 ใช้ประทับประกาศต่าง ๆ อยู่ทางเบื่องขวาของพระราช-
 ลัญจกรไอยราพต แล้วเปลี่ยนลายให้เหลือแต่ครุฑไม่มี
 องค์พระนารายณ์ สำหรับใช้ประทับกำกับพระปรมาภิไธย
 แทนตราอาร์มแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ ส่วนที่ใช้ประทับ
 ประกาศต่าง ๆ อยู่ทางเบื่องขวาของพระราชลัญจกรไอยราพต
 เปลี่ยนเป็นใช้พระราชลัญจกรหงส์พินานแทน มาในรัชกาล

ที่ ๖ ทรงใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์เป็นตราประจำ
 รัชกาล แล้วเปลี่ยนมาใช้เป็นตราแผ่นดิน ตลอดมา
 จนบัดนี้.



หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์สภามกุฏราชวิทยาลัย

ถนนพหลโยธิน หน้าจันทรมิตรพิหาร โทร. ๒๓๑๑

นางพิมพ์ ชูสำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๖
